

BÖLÜM 2

MÜZİK TERMINOLOJİSİNE BİR KATKI; ABDÜLBÂKÎ NÂSIR DEDE'DEKİ ELHÂN, RİYÂZÂT, ESRÂR, GAYB, İRÂDE, İSTİMÂ KAVRAMLARININ SORGULANMASI

Erdal KILIÇ¹

1. GİRİŞ

Osmanlıdan Cumhuriyet Türkiye'si'ne intikal etmiş müzikal olgunun referans isimlerinden biri olan Abdülbâkî Nâsır Dede (1765-1821) günümüz müzik dünyası açısından nitelikli bilimsel sorgulamaya tabi tutulması gereken önemli bir isimdir. Bu çalışmada söz konusu sorgulama, terminoloji alanı çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Terim bilimi demek olan terminoloji, konusu olan kelime ve kavramları incelerken metinlerin araştırılması, çözümlenmesi ve doğru ifade edilmesi aşamalarında sistematik ve disiplinli bir çalışma alanı oluşturmak suretiyle müzik çalışmalarına katkılar sağlamaktadır. Zira müzik terminolojisi müziğin öğrenilmesinde ve icrasında, değerlendirme ve analiz çalışmalarında başvuru ve ihtiyaç hissedilen, kendine özgü kavram ve terimleri üreten, geliştiren önemli bir alandır. Terminoloji zemininde gerçekleştirilecek olan bu çalışmanın alt başlıkları tasavvuf,² müzik literatürü³ ve etimoloji (sözlük bilimi)⁴ olarak kararlaştırılmıştır.

- 1 Dr. Öğr. Ü. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Türk Musikisi Bölümü erdal.kilic@medeniyet.edu.tr
- 2 “a. Tasavvuf baştanbaşa edeptir. b. Kötü huyları terk edip güzel huylar edinmektir. c. Kimseden incinmemek, kimseyi incitmemektir. d. Nefse karşı girişilen ve barışı olmayan bir savaştır. e. Herkesin yükünü çekmek, kimseye yük olmamaktır. f. Bütün mensuplarının birbirini dost ve kardeş tanıdığı bir birliktir. g. Hak ile birlikte ve O'nun huzurunda olma halidir. h. Hakk'ın seni senden öldürmesi ve kendisiyle yaşatmasıdır. 1. Keşf ve temaşa halidir. i. Temiz bir kalp, pak bir gönül sahibi olmaktır. j. Nefsinden fânî, Hak ile baki olmaktır. k. Kâmil insan olmaktır. m. Hakk'a ermektir (ermiş olmaktır)” (Uludağ, 2012, s. 345). “Mevlânâ'nın tasavvufu, hiçbir vakit bir bilgi sistemi, yahut hayalî bir idealizm değildir. Onun tasavvufu, irfân, tahakkuk, aşk ve cezbe âleminde tekemmülden ibarettir ki bunun ferdi ve sosyal hayattaki tezahürü, geniş ve iler bir görüş, insani bir birliği istihdaf eden hudutsuz bir müsamaha ve kötülere, kötülükleriyle eriten ve iyileştiren bir ahlâk şeklindedir” (Gölpınarlı, 1985, s. 168).
- 3 Literatür, herhangi bir bilim dalında yazılmış veya ortaya konmuş olan eserlerin tümü için kullanılan bir terimdir. Bu anlamda müzik literatüründe alana katkı sağlayacağı düşüncesinden hareketle tercih edilmiş olan araştırma konularının ya da problemlerinin müziğin çalışma kapsamında var olan kaynak ve belgelerin araştırılmak suretiyle incelenmesi ve elde edilen bulguların bir sentez olarak değerlendirilmesi demektir.
- 4 Filoloji ve dilbilim çalışmalarında önemli bir yer tutan etimoloji, Eski Yunancada “gerçek anlam/duyu demek olan etymon” sözcüğü ile “sözcük, bilgi anlamına gelen logos sözcüklerinin bileşiminden doğmuştur”. Etimoloji, “sözcüklerin ilk ve doğru biçimlerini bulmak için yapılan dil çalışması anlamına” da gelmektedir (İşgören, 2011, s. 1).

zikredilmiş olan perdeler, aralıklar, makamlar ve terkipler mana âleminde *esrâra* vâkıf olan bir şeyh yani Abdülbâkî Nâsır Dede'nin anlam dünyasıyla ilişkilidir. Bu zemine göre *elhân*, *âlem-i şehâdetle âlem-i melekût* arasındaki ilişkinin anahtarı hükmündedir. Nâsır Dede, perdelerin ve makamların nihâi birleşim noktası olan *elhân*, ney icracısının teknik formu üzerinden anlatmaktadır. Bu formal yapının anlamlandırılmasını ise *esrara vusûl* yoluyla sağlamaktadır.

En nihayetinde, makamlardaki perdelerin kullanım şekilleri *bekâ* âlemiyle irtibatlı olmayı başarabilmiş *siyâgat-ı mûsikînin irâdesine* bırakılmıştır. Kendisinin, neyzenin baş hareketleri ve üfleşi tarzıyla açıkladığı perdeler, söz konusu *irâde*den ayrı düşünülemez.⁴⁹ Bu bakımdan râst, dügâh, segâh, çârgâh vs. gibi müzikal sesler Nâsır Dede için *fenâ* makamının tezahürleridirler. Dede, dîvânında bu durumu; “İlâhî Nâsır-ı nâçârı esrârına vâkıf kıl/Dil-i nâlânını aşkınla eyle hem nevâyı ney” (Dîvân-ı Eş’âr, nr: 941, s. 4)⁵⁰ beytiyle dile getirmektedir. Sonuç itibarıyla *elhân*, *riyâzât*, *esrâr*, *gayb*, *irâde*, *istimâ* kavramlarının Nâsır Dede tarafından müzik literatürü açısından değerlendirilirken etimolojik ve tasavvufî bağlamlarının anlam dünyalarıyla irtibatlı olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Dede, A. N. *Dîvân-ı Eş’âr*, Süleymaniye Küt. Nafiz Paşa, nr: 941.
- Dede, A. N. Şerh-i Ta’rib-i Şâhidî, Süleymaniye Küt., Nafiz Paşa, nr: 1483.
- Dede, A. N. *Tahrîriyyetü’l-mûsiki*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, nr: 1242/2.
- Dede, A. N. *Tedkik u Tahkik*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nafiz Paşa, nr: 1242/1.
- Dede, A. N. *Tercüme-i Menâkibü’l Ârifîn*, Süleymaniye Kütüphanesi., Nafiz Paşa, nr:1126.
- Acem- buselik Ayini, Süleymaniye Küt. Ekrem Karadeniz Koleksiyonu, nr: 4.
- Enver, A. (1892). *Semâhâne-i Edeb*. İstanbul: Alem Matbaası.
- Altıntaş, H. (2018). *Tasavvuf Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altunkaya, M. (2016). *Bir Başka Açıdan Tasavvuf (Sûfî Hareketi) Tarihi*. İstanbul: Çıra Akademi Yay.
- Arel, H., S. (1993). *Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri*. (O. Akdoğan, Haz.), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayverdi, Z., İ. (2005). *Kubbealtı Lugatı*, İstanbul: MAS Matbaacılık.
- Başer, F. A. (2013). *Türk Musikisinde Abdülbâkî Nâsır Dede*. İstanbul: Fatih Üniversitesi Konservatuar Müdürlüğü Yayınları 1.
- Başer, F. A. (1998). Yenikapı Mevlevihânesi Şeyhi Mûsikişinâs Abdülbâkî Nâsır Dede. *Musiki Mecmuası*. 462, s. 25-32.
- Cançelik, A. (2015).Şeyh Galib Divanı’ndaki Bazı Musiki Terimlerinin Dinî-Tasavvufî Anlam Açılımları, *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 67 (2), s. 67-76.

49 Nâsır Dede, müzik bağlamında üstatlara tanınması gereken önceliği Tahrîriyyetü’l-mûsikî adlı eserinde de müzik yazısı zemininde şu şekilde dile getirmiştir: “Fe-emmâ tahrîrin luzûm-ı tahsili beyâna hâcet değıldir lakin sa’y-i tahsili üstaddan taallüm ve biraz te’lifât cem’ile oldukça tefennün ve sâzında mûmarese eyleyenedir. Ve illâ bu mertebenin dununde olana sa’yi abes ve belki tahsiline mâni’ kabilindendir. Zira üstaddan bi’l-ahz-ı teallüm ve tahsil bundan akdemdir” (Nâsır Dede, nr: 1242/2, s. 17).

50 Yukarıdaki beytin çevirisi şu şekilde yapılabilir: “Yarabbi çaresiz Nâsır’ı sırlarına erişti /İnleyen gönlünü aşkınla ve neyin sesiyle teskin et”.

- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Ceyhan, S. (2009). Sem'. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.36, s. 455-457.
- Çağrı, M. (2009). Sır. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.37, s. 113-115.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dizdarzade, H. (2010). *İstanbul Mevlevihaneleri*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.
- Doğrusöz, N. (2009). Müzik Yazısının Nesillerarası Yolculuğu: Nâyi Osman Dede ve Abdülbaki Nasır Dede. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: Müzik Kültürü ve Eğitimi International Congress of Asian and North African Studies: Music Culture and Music Education*. (1), s. 227-234.
- Dural, S. (2019). *Bir İlişkisel Üretim Süreci Olarak Müzikal Yaratım; Abdülbâkî Nâsır Dede ve Hüseyin Sadettin Arel Örneği*. (Doktora Tezi). İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzikoloji ve Müzik Teorisi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Eraydın, S. (1994). *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 82.
- Eraydın, S. (1997). *Tasavvuf ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Mavi Yayıncılık.
- Ergun, S., N. (1999). Türk Musikisi Tarihi'ne Dair Notlar: Ali Nutki Dede, Abdülbaki Dede. *Musiki Mecmuası*. 463, s. 37-42.
- Gölpınarlı, A. (1963). *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (1985). *Mevlânâ Celâleddin*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (1977). *Tasavvuf'tan Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- İşgören, T. (2011). *Türkçenin Etimoloji Sözcükleri Üzerine Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Denizli.
- Kanar, M. (2010). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Kara, M. (1990). *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kara, M. (2010). *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kılıç, M. E. (2016). *Anadolu Tasavvuf Tarihine Notlar*.(1), İstanbul: Sufi Kitap.
- Kimmey, A. J. (1988). A Critique of Musicology Clariifying the Scope, Limits, and Purposes of Muscology. Canada: Library of Congress Cataloging –in- Publication Data.
- Koçu, R. E. (1958). Abdülbâkî Nâsır Dede. *İstanbul Ansiklopedisi*. (1), İstanbul: Reşat Ekrem Koçu ve Mehmet Ali Akbay İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, Tan Matbaası.
- Salahi, M. (1897). *Kâmus-ı Osmanî*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.
- Ziya, M. (1329-1911). *Merâkız-ı Mühimme-i Mevleviyeden Yenikapı Mevlevihanesi*. İstanbul.
- Dâye, N. (2013). *Sûfilerin Seyri Mirsâdu'l-İbâd*. Terc. Hakkı Uygur. İstanbul: İlk Harf Yayınevi.
- Nicholson, R. (2004). *Tasavvufun Menşei Problemi*. Çev. Dr. Abdullah Kartal. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (2, 3), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Redhouse, S. J. W. (1992). *A Turkish And English Lexion*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sarı, M. (1980). *Arapça-Türkçe Lûgat*. İstanbul: Bahar Yayınları.
- Sezen, G. (2013). Musikinin Abdülbaki Nasır Dede Divanındaki Gölgeleleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*. 26(VI), s. 496-514.
- Sâmi, Ş. (1989). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Tura, Y. (2006). *Tedkik u Tahkik -İnceleme ve Gerçeği Araştırma- Nâsır Abdülbâkî Dede*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- Öztuna, Y. (1987). *Dede Efendi*. İstanbul: Oğul Matbaacılık.
- Öztuna, Y. (2006). *Türk Mûsikisi Ansiklopedik Sözlüğü*. (1), Ankara: Orient Yayınları.
- Öztürk, N. (1992). *Eş-Şeyh Nasır Abdülbaki el-Mevlevi ve Tetkik u Tahkik. IX. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara.

- Tosun, N. (2009). *Sir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (37), s. 115-116.
- Uludağ, S. (2008). *Riyâzet. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (35), s. 143-144.
- Uludağ, S. (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabcacı Yayıncılık.
- Uslu, R. ve Doğrusöz Dışıacıık, N. (2009). *Abdülbâkı Nâsır Dede'nin Müzik Yazısı "Tahririyye"*.
- Wehr, H. (1980). *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Liban: A.J.

EK 1

[illegible]

Ek 1: Nâsır Ded'e'nin ortaya koymuş olduğu müzik yazısı sistemindeki perdelerin kullanılmasıyla, tarih düşürme olgusunun nağme zemininde uygulanışı.